
Nagu vesi: kirjeldamatu, asendamatu

HELDUR MEERITS
vabamõttele ja investor

Pole mõtet teha nagu, nagu mahuks kogu maailm ära eksamitulemustesse ja Excelisse ning kõike väljaspool asuvat lihtsalt poleks olemas. Miski oluline läheb kaduma, ja enamasti murrab see miski ennast nagu maa-alune jõgi ühel hetkel taas välja, kuid siis võib olla juba hilja.

Haridusest rääkimine peaks olema lihtne. Kõigil meil on ju isiklik kogemus koolikäimise ajast, paljudel ka lapsevanemana, mõnel isegi õpetajana. Aga kui proovid kahe sõnaga kokku võtta, mis on haridus, voolab kõik liivana sõrmede vahelt välja. Ometigi, kui vaadata hariduse mõju, siis on see ilmne. Numbrid näitavad, et mida enam haridust, seda enam (keskmiste alusel, mitte individuaalselt!) sissetulekut. Samuti hinnatakse elukvaliteeti haritumatel kõrgemaks. Targad mehed on paberile pannud mitmeid definitsioone ja seal taga on kindlasti targad mõtted, ent nende definitsioonide uurimine muutub kiiresti skolastikaks, kui taustal olevate mõtetega ei suudeta sammu pidada. Nii tuleb meie sugustel lihtsurelikel lihtsalt üht Paavo Haavikko luuletust parafraaseerida: haridus on kui vesi, kirjeldamatu, asendamatu.

Teooriate üle peamurdmise asemel võiksime proovida end vahelduseks minevikku kujutleda. See on ootamatult raske ülesanne: proovige meenutada, milline nägi Tallinn välja 20 aastat tagasi? Või lausa 100 või 200 aasta eest. Kujutusvõime paneb see täiega proovile. Ent suurusjärgu võrra keerulisem on end kujutada 15. sajandi talupoja rolli. Enamik neist polnud oma kihelkonnast väljaspool käinud, ja teistes kihelkondades toimuvast oli neil pigem hägune ettekujutus. Kui 30kilomeetrine teekond jala või vankriga nõudis terve päeva, siis polnud ka ime. Teiste inimestega kohtuti peamiselt kirikus, laadal või vakusepeol. Sõbrakaubandus jõudis ka vaid üksikute talupoegadeni, sõjakäikudel osalemine mõnes Vana-Liivimaa armees samuti haruldane.

Loomulikult olid need inimesed kirjaoskamatud. Teadmised liikusid edasi suuliselt ja ülisuur roll oli kogemusel. Vanasõna „Hallpead austa, kulupead kummarda“ kajastab just traditsioonilise ühiskonna toimetulemise viisi. Aega ei tajutud mitte kuhugi kaugusesse edasi kulgevat, vaid hoopis ringe tegevat ning samu sündmusi kujutleti aina uuesti korduvat. Mida vanem oli inimene, mida rohkem oli ta kogenud, seda enam oskas ta keerulistes olukordades nõu anda. (Võrdluseks: 90ndate muutustes olid eelisseisundis just nooremad, kes suutsid uuega kiiresti kaasa minna ega olnud seotud möödaniiku *modus vivendi* kogemusega.)

Kas toonased talupojad olid kristlased või paganad – sel pole hariduslikust

vaatenurgast suuremat tähtsust. Teadmist loodusseaduste ja ühiskonna toimimise kohta see poleks muutnud. Ning kui Aristotelese, püha Augustinuse ja Aquino Thomase vaated ulatusidki maarahvani, siis paljude vahendajate kaudu, vaevukuuldava ähmase sosinana.

Edasises arengus oli ülisuur osa kirikul ja rahvakoolidel. On pigem juhus, et Eestis see kirik osutus luterlikuks. Määravaks sai ühe luterliku kuninga edukus lahinguväljal. Konkureerides Martin Lutheri pooldajatega asus katoliiklik kirik samuti „maakeelset” haridust edendama. Džinn oli pudelist välja lastud, hambapastat ei saadud enam tuubi tagasi. 19. sajandi lõpuks käis enamik lastest koolis, neist omakorda suurem osa sai ka lugemise selgeks. Samal ajal oli iseenesestmõistetav ka leeriskäimine. Tegemist oli initsiatsiooniga kõige puhtamal kujul: ilma leeriskäimiseta polnud võimalik abielluda. Aga et sealt „puhaste paberitega” väljuda, pidid oskama lugeda.

Samavõrd oli oluline, et selged pidid olema ka kristluse põhitõed. Hariduse kontekstis tahaks ennekõike rõhutada kümne käsu tundmise vajadust. Entusiastid võivad naljaviluks võrrelda kümnet käsku „Kommunismiehitaja moraalikodeksiga”. Paralleelid on ilmsed, ehkki kirik oli moraali juurutamisel palju edukam kui vene kommunistid. Need põhimõtted koos luterliku maailmavaatega laiemalt elavad meie ühiskonnas kindlalt edasi. Kes meist ei mäletaks algklassides loetud lugu muretust rohutirtsust ja usinast sipelgast? Ning „Kolm põrsakest” hoiab sama kurssi. Samuti väljendas ka Taavi Rõivas oma kuulsas troonikõnes suurest narratiivist samasugust usina töötamise vajadust, ehkki see hetkekontekstis kõlas õigupoolest rohkem tammsaareliku „tee-tööd-küll-siis- ...” visadusüleskutsena. See oli siis peaministri suur narratiiv.

Aegade jooksul on vajalikuks peetud haridustee kestus aina pikenenud. Kunagi sai ka kolme klassiga hakkama, nüüd oleks

kaksteist aastat justnagu vältimatu. Kohustuslik on küll vaid üheksa klassi põhikooli, kuid üldlevinud vaade meie ühiskonnas kipub põhiharidusega inimestele vaatama pigem kui läbikukkujatele. Mida siis nende lisandunud aastate jooksul omandatakse? Kindlasti õnnestub aastate jooksul rohkem fakte meelde jätta – kasvõi järgmise kontrolltöö või eksamini. Aga kindlasti sadestub sealt midagi igaveseks teadmiseks. Kuid faktid üksi pole veel teadmised.

Fakte ja muid viiteid võib muidugi netist kiirelt leida, ent need peavad haakuma juba olemasolevate teadmistega.

Oleme kõik kuulnud veidrikest, kes on üritanud entsüklopeediat pähe õppida. Atähest pole vist keegi kaugemale jõudnud. Ka edukad mälumängurid oskavad luua seoseid ja selle abil fakte tuvastada.

Siinkohal tuleb muidugi märkida, et täiesti ilma faktideta ei saa hakkama, mingid pidepunktid peavad olema. Kuidas saab ajalugu mõista, kui ühtegi aastaarvu meeles pole? Või kui ülesande $6 \times 7 = ?$ puhul pead hakkama tulemust näppudel kokku lugema. Eriti veider tundub sellisel taustal usk vikipeedia ja üleüldse interneti kõikvõimsusse. Kujutage endale ette potentsiaalset pangajuhti, kellelt töövestlusel küsitakse midagi kapitali tootluse kohta. Kui vastuseks on „üks hetk, kohe vaatan internetist järgi, mis asi see kapitali tootlus on”, siis sellise inimese karjäär lõpeb juba enne algamist. Fakte ja muid viiteid võib muidugi netist kiirelt leida, ent need peavad haakuma juba olemasolevate teadmistega.

Aga ka seoste mõistmisel on variantid: kas need seosed lihtsalt õpitakse ära,

arusaamise tasandil, või ollakse võimelised neid seoseid ka ise 'juurde' looma. Siin asubki õppimise võtmeküsimus. Kõigepealt muidugi lihtsalt seostest arusaamine. Koolis pole võimalik seostest aru saamata edasi jõuda, mehaanilisel päheõppimisel on väga kitsad piirid. Vaevalt oskab keegi ka tänapäeval loodusteaduslikult seletada, kuidas ikkagi inimese peas seosed teki- vad. Kuidas kasvõi matemaatiline loogika muutub mõtlemise osaks. Peeter Tulviste kirjeldab oma raamatus „Mõtlemise muu- tumisest ajaloos” elavalt, kuidas erineb loodusrahvaste ja kooliharidusega inimes- te mõtlemisviis. See sunnib arvama, et harjutamine teeb meistriks. Mida rohkem inimene käib koolis, seda keerulisemate ülesannetega ta hakkama saab. Vanema- te inimeste kohta näitavad uuringud, et uute väljakutsetega rindapistmine aitab paremini vormis püsida. Nagu ka vastu- pidi, pensionile jäämine on riskantne hetk.

Huvitav küsimus aga on, kui kaua siis peaks koolis käima. Mis hetkeni lisa-aasta annab täiendavat väärtust. Põhikoolile järgneb gümnaasium, siis riburada edasi bakalaureusekraad, magister, doktoriõpe ... Ent üks asi on leida senitundmatud seosed maailmas eksisteerivate nähtuste vahel, teine aga saada elu ning tööga toimetule- kuks vajalikud oskused. Siin tundub küll, et üldhariduskoolis on meie programmide ulatus lausa katastroofiliselt käest ära läinud.

Iga aine õpetajad on oma ala entusias- tid. Nende meelest on järjest rohkem neid ülimalt vajalikke teadmisi, mida peaks aina lisama ja lisama kooliprogrammi. Iga õppekavaga püütakse siin mingit piiri pan- na, kuid seni erilist edu ei paista. Suveva- heaja lühendamise võiks olla ju hea mõte. Aga ainult sel juhul, kui realselt kooli- päevade pinge langeks. Tegelikuses seda kardetavasti ei juhtuks. Kui mitte kohe, siis aja jooksul nähtaks siin võimalust õpitavat materjali veelgi juurde kuhjata. Lõpptulemusena muutuks olukord hoopis hullemaks. Päevad oleksid sama pikad

kui praegu, aga suvevaheaeg oleks lihtsalt lühem.

Õpimõnu hävitab ka liigsuur suundu- mus hinnetele. Skeptik võiks küsida, kui- palju meil üldse koolis õpitakse ja kuipalju selle asemel drillitakse riigieksamiteks. Omal ajal olid ühtsed riigieksamid selge ja positiivne samm edasi, muutes saadavad hinded hästi võrreldavaks. Ent probleem pole üksnes riigieksames, vaid ka suhtu- mises hinnetes laiemalt. Kindlasti tuleb tuttav ette selline dialoog vanema ja lapse vahel:

- ▶ Kuidas täna koolis läks?
- ▶ Hästi.
- ▶ Kas hindeid ka said?
- ▶ Jah, viie matemaatikas.
- ▶ Siis on ju hästi.

Kahjuks ei oska me sageli oma lastega kooliga seonduvalt rääkida enamast kui hinnetest. Mida uut ja põnevat teada saadi, mida kogeti, mis üllatas – kõik need tee- mad pole keskmises kodus liiga sagedased. Kindlasti oleks vale kogu süüd lihtsalt vanematele panna. Võib-olla on tõepoolest põhjust ühiskonda laiemalt mõnevõrra võistluslikkuses süüdistada. Aga selle kriiti- kaga peaks olema väga ettevaatlik. Kui ütleme, et oleme liigselt tulemuslikkusele orienteeritud, siis millele me ikkagi peak- sime olema orienteeritud? Tulemuslikkuse vastand on tulemusetus – aga vaevalt ka see meie tõeline eesmärk saab olla.

President Ilves on ütelnud: „ ... meie järgmise põlve ülesandeid, võimalusi ja vajadusi pole võimalik numbritega kirjel- dada näiteks eelarvedefitsiidi või ekspordi mahuna. Neid numbreid tuleb järgida ja jälgida, Aga see pole elu eesmärk iseenesest.” Otseselt ei tahaks temaga nõustuda. Mõõtmine teeb asjad palju selge- maks. Kuidas kirjeldada näiteks Tallinna ja Tartu vahemaad? Võiks ju öelda, et te- gemist on pika (või isegi: väga pika) teega. Aga see ei tundu teab mis täpse infona.

.....
* <http://www.president.ee/et/ametitegevus/koned/5699- vabariigi-president-iseseisvuspaeeval-24-veebuaril- 2011-estonias/index.html>

Võib ju täpsemaks minna, et jalamehel kulub kõndimiseks neli päeva. Ent kui öelda, et 186 kilomeetrit, siis saame juba palju täpsema pildi vahemaast.

Kui räägime valitsuse toetusest, siis võib ju küll öelda, et „kõik vihkavad” või „kõik on poolt”, ent uuringud annavad vastuseks konkreetseid numbrid. Ka sissetulekute või majanduskasvu puhul on meie käsutuses konkreetseid numbrid. Isegi inimeste neurotilisust saame eksaktselt hinnata.

Erinevalt vahemaadest me siiski ei oska kõiki asju mõõta. Või siis on see mõõtmine nii kohmakas ja ümbernurga, et tulemustest saavad vaid eriteadlased aru. Nii et: midagi osatakse ja midagi ei osata mõõta. Kahtlemata tõuseb mõõdetav suurema tähelepanu alla kui see, mille kohta selgeid numbreid pole võimalik pakkuda. Näiteks ajajärgul, mil Venemaal kutsuti Nõukogude Liiduks, üritasid USA luurajad vene majandusest arusaamiseks leida statistikat teatud mõõdetavate suurusi. Selliseid, mis polnud plaanimajanduses ja (juhtiv) töötajate premeerimisel aluseks – nende näitajate võltsimiseks oli vähem motivatsiooni.

Levitti ja Dubneri raamatus „Freconomics” kirjeldatakse, kuidas koolide hindamine eksamitulemuste alusel viis USAs selleni, et õpetajad aitasid eksamil õpilastel paremaid hindeid saada. Samas muidugi räägitakse, mismoodi need pettused paljastati, ja nüüd selliseid petmisvõimalusi enam pole. Aga ka Eestis on nii koolijuhid kui ka õpetajad ikka huvitatud, et nende kool oleks edetabelis võimalikult heal kohal. Ning vaevalt on olemas esikümnesse mittekuuluva kooli juhti, kellelt lapsevanem või linnapea poleks küsinud: kas siis paremini ei saaks?

Eksamihindend on konkreetne ja mõõdetav suurus. Selle kõrval kaovad muud aspektid lihtlabaselt ära. Olen osalenud mitmes töörühmas, kus püüti välja töötada adekvaatsemat koolide hindamise süsteemi. Mingit rakendust pole need omaaegsed ponnistused leidnud. Hariduse puhul on olulised ka sotsiaalsed oskused ja

emotsionaalne intelligentsus, aga kuidas me neid eksamil mõõdame? Kardetavasti ei kuidagi. Nii omandavad hindend ebaproportsionaalselt suure osakaalu hariduse vaagimisel.

Hinnete alusel on väga mugav ka koolide edetabeleid koostada. Võib-olla oli alguses selliste edetabelite koostamisel ka mingi mõte, kuid tänaseks võib selliseid edetabeleid puhta südametunnistusega kriminaalseks nimetada. Usk sellistesse

Seoste mõistmisel on variandid: seosed kas lihtsalt õpitakse ära, või ollakse võimelised neid ise juurde looma. Siin asubki õppimise võtmeküsimus.

edetabelitesse põhineb (vääralt) oletusel, et just kool kui asutus määrab õpilase edukuse. Tegelikult annab lõpptulemusse oma panuse kaks komponenti: nii õpilane kui ka õpetaja. Maailm on kahtlemata keerukam kui see eeltoodud lihtne muster, aga võime võrdluseks võtta tippsportlase. Kindlasti on treeneritel suur roll, ent see tuleb välja vaid vastavate eeldustega sportlase puhul. Kui eeldusi pole, siis ei õnnestu ka tipptreeneril maailmameistrilt välja arendada. Ka koolis ei suuda superõpetaja keskmiste võimetega õpilasest supermeest teha.

Suhteliselt paremini tulevad koolis toime need lapsed, kelle emal on kõrgharidus. Vähemalt kuni viimase ajani olid edukamad ka need lapsed, kelle kodudes oli rohkem raamatuid. Kui aga raamatuid enam nii palju ei loeta ja vastavalt neid ka kodudes enam pole, siis on võimalikud muud variandid. Kas selline tunnus kaob lihtsalt ära – või tuleb selle asemele midagi muud. Juba praegu saame tõdeda,

et lugemisharjumuse kiire allakäigu tõttu on mõned võimed õpilastel kängumas. Aga võib-olla tekivad selle asemel mingid uued oskused – ehk isegi väga olulised tulevikuühiskonnas toimetulekuks – seda me lihtsalt ei tea.

Igatahes on ümberlökkamatu tõsiasi, et meil on väga erinevad õpilased. Mingid erinevused antakse kaasa juba loodusega. Ent oluline on ka sotsiaalne taust. Nii näiteks on uuringutes leitud arvestatav korrelatsioon lapsevanemate sissetuleku ja õpilase koolihinnete vahel.

Kui ütleme, et oleme liigselt tulemuslikkusele orienteeritud, siis millele me ikkagi peaksime olema orienteeritud?

Siin pole õige koht mõtiskleda, milline põhjuse-tagajärje seos viib niisuguste uuringutulemusteni. Saame vaid tõdeda, et õpilaste eeldused koolis toimetulekuks on erinevad. Ehk kunagi suudetakse luua selline õpetamisviis, kus sotsiaalsed või psühholoogilised eeldused mingit rolli ei mängi. Aga praegu tundub see siiski utopia valda kuuluvat. Õigupoolest eeldab see paradigma muutust.

Praegu mõtleme nii, et kui õpilasel on kõrge keskmine hinne, siis ongi kõik hästi. Kui silmas pidada 'väljundit' ülikoolide jaoks – küllap nii ongi. Ent kas see räägib meile midagi ka koolide rolli kohta? Kas koolide ülesanne on tõepoolest vaid võimekamate, nii akadeemiliste eelduste kui ka visaduse ja sihikindluse poolest väljasõelumine? Ei saaks sellise „vaju-või-uju” põhimõttega kuidagi nõus olla.

Pigem peaks kooli ülesanne olema õppurite edasiviimine. Aga siin pörkume taas mõõtmisprobleemiga. Kui kehvade

eeldustega lapse võimete piiriks ongi olla kolmeline, ja kui ta koolis selle ka saavutab, siis on kool ju oma ülesandega väga hästi toime tulnud. Ning teiselt poolt võib üliheade eeldustega nooruk end koolis ka lihtsalt niisama läbi vedada. Ja ometi olla hinnete poolest justnagu tublim kui too eelviidatud, kehvade eeldustega laps. Just tole andeka loodri puhul on kool läbikukkuja. Ometigi näitaksid edetabelid olukorda vastupidisena: ebaõnnestunud kooli kiidetaks ja oma tööga hästi toimetulnud koolile näidataks näpuga.

Õigluse nimel tuleb siiski öelda, et mõnikord nõutakse koolilt ka võimatut. Piltlikult öeldes: lükatakse kuueaastane kooli uksest sisse ja oodatakse, et gümnaasiumi lõpuaktusel antakse südamlilik, tark ja mõistlik noor inimene tagasi. Äärmuslik näide (elust enesest, uskuge või mitte) ööpäevase lastehoiu argielust: „Mis, te jõulude ajal ei töötagi või?! Aga millal mina siis puhkama peaksin!” Kool korraldab ära küll tundide andmise ja viib läbi (suuresti faktide teadmisele suunatud) eksamid. Aga väärtushinnanguid ja eluhoiakuid saab kool siiski üsna vähesel määral kujundada. Pere ja sõprade roll on siin määratult suurem.

Niisiis, kui koolil on võimalik valida paremate eeldustega õpilasi, saab ta ka paremaid tulemusi eksamitel. Ja kui neid paremaid tulemusi afišeeritakse, siis genereerib see uut nõudlust. Õigupoolest pole koolide edetabelid see kurja juur, ka enne edetabeleid oli tavateadvuses olemas teadmine headest ja eliitkoolidest. Aga edetabelid andsid sellele teadmisele numbrilise kinnituse kaudu uut jõudu.

Nagu juba öeldud, väidetavalt on eliitkoolid seepärast nii head, et seal õpetatakse nii hästi. Siiski, millegipärast valitakse sinna õpilasi katsetega, mis üritavad mõõta akadeemilist võimekust. Juhul kui ollakse nii superhead õpetamises, siis poleks ju vahet, kes kooli õppima satuvad. Siis võiks ju säästa end testimise vaevast – ja valida õpilasi kooli lihtsalt loosiga. Arutleda võiks ka teistpidi, mis

oleks kui eliitkool vahetaks oma õpilased (või ka õpetajad) mõne tavalise kooliga paariks-kolmeks aastaks ära. Kahtlemata mingit edu saavutataks, kuid ei midagi peadpööravat. Kahtlejad võivad ju viidata Makarenkole või tõsielusarjale „Üheksandikud”, kus staarõpetajad proovisid pujäänidest korralikke õpilasi teha. Ometigi, siin me räägime piiratud ajast ja üksikutest õpetajatest – ja see kõik toimus ju telesaate raames! Kui rääkida pikaajalisest muutusest, mis hõlmaks kogu ühiskonda, siis telesaate formaadis ratsaväerünnak ei vii meid kaugele edasi.

Omaette jutt on nimetusega eliitkool. Igas ühiskonnas on oma eliidid. Poliitiline eliit, kultuurieliit, majanduseliit. Kindlasti ka spordieliit, aga kas siia kuuluvad olümpiavõitjad ja maailmameistrid või hoopis alaliitide ja olümpiakomitee juhid – mine võta kinni. Ent mingil juhul ei jaksa ma uskuda, et saab eksisteerida ka õpilaseeliit. Kahtlemata leidub imelapsi, keegi võidab olümpiaade, silma paistetakse viisil või teisel. Ent see tähendab vaid üksnes lootust märkimisväärseks tulevikuks. Vajame aega, et hinnata inimese edukust. Ise ei julgeks seda teha enne õppuri 25ndat sünnipäeva, aga võib-olla tasuks veelgi kauem oodata. Oleme kindlasti näinud mitmesuguseid tulevikulootusi, kes siis ühel hetkel ära vajuvad ning ei jõua oma eluga lõpuks kuhugi välja. Selliselt oleks ülimalt kummastav mingit hulka lapsi ja noorukeid nimetada eliidiks.

Ajalooliselt võib meie eliitkoolide alguseks pidada aega, kus hakati keeli süvendatult õpetama ja vastuvõtukatseid korraldama – kuigi koolide asutamisaastad jäävad palju kaugemale ajalukku. Sellel hetkel oli see eesti ühiskonna jaoks mõistlik ja edasiviiv samm. Pärast 1940 ja 1944 toimunud eliidi rappimist oli asjakohane uue eliidi kasvatamine. Seda kinnitas ka vene okupatsioonist vabanemine, kus eliitkoolide vilistlastel oli ülisuur roll. Ent tänaseks on nn eliitkoolid muutunud meie ühiskonna piduriks. Lõhe tavaliste koolidega, olgu siis faktipõhiselt või mentaalselt,

on kasvanud lubamatult suureks. Okupatsiooniajal võisime öelda, et peaaegu iga vahend oli hea vabaduseni jõudmiseks. Nüüd – hoolimata kogu kriitikast ja kõigest parandamist vajavatest asjadest, aga siiski vabas ja demokraatlikus ühiskonnas – näivad eliitkoolid anakronismina. Mingis mõttes võib ju mõista mentaalselt endiselt veel matsirahvaks jäänud inimeste ihalust glamuuri ja tiitlite järele. Ka Klassikaraadio prouadel tekib hääle magus värin, kui saab ühe või teise muusiku nime juurde öelda 'sir'. Ning kuninglike sündmuste ülekanded on teles jätkuvalt populaarsed. Ja eks see pingviinide paraadil sabakuubedes paterdamine ka midagi sarnast ole. Ning osale vanematest on lapse eliitkooli pürgimine samuti samm uusaadliga liitumisel.

Siiski pole õiglane eliitkoolide fenomeni pidada üksnes edevuse märgiks. Kui see oleks nii, siis leiaks palju hõlpsamaid viise inimeste õnnelikuks tegemiseks. Kui su mobiilnumber algab 50ga, siis võid end nimetada *von*-iks. Annetad kulkale miljoni – ning ongi maarjamaine krahv valmis! Eliitkoolidel on ka ratsionaalselt määratletavad head küljed. Õpilaste ühtlaselt kõrge tase võimaldab õppematerjaliga kiiresti edasi minna. Ning vähemalt osa vanemaid leiab põhjendatult, et sellises koolis tekkinud suhtevõrgustik on samuti väga hea stardikapital eelseisvaks eluks. Kindlasti oskaksid sotsiaalteadlased, soovi korral mõistagi, ära mõõta sellise kapitali suuruse kasvõi võrdluses üliõpilaskorporatsioonidega.

Eliitkoolide heade külgede äranimetaamine jätab lahtiseks küsimuse, kas see on ka ühiskonnale hea. Et eliitkoolide õpilastel on eluks väga hea stardipositsioon, pole mingit kahtlust. Kuivõrd ülikoolidesse pääseb praktiliselt ainult riigieksamite tulemuse alusel, siis head eksamitulemused annavad ka head võimalused kõrgkoolis edasiõppimiseks. Ja siin kõrval tasub meenutada tasuta kõrgharidust. Mingid rühmad saavad meie ühiskonnas palju rohkem kasu tasuta kõrgharidusest kui teised. Tavapärane argument on, et ühiskond

vajab kõrgharitud inimesi. Paraku, alati pole see meie ühiskond, kus need inimesed end realiseerivad. Lihtsalt ja selgelt öeldes: ei ole mõtet Eesti maksumaksja raha eest Soomele ja Rootsile arste koolitada.

Tähtsaim pole meie arutluses siiski mitte haritud inimeste väljaränne, vaid mis saab tavaliste koolide lõpetajatest. Jätaks siinkohal hetkeks eetika ja õiglustunde kõrvale ning vaataks üksnes majanduslikku

***Eliitkoolid on muutunud
meie ühiskonna piduriks.
Tähtsaim pole meie
arutluses mitte haritud
inimeste väljaränne,
vaid mis saab
tavaliste koolide
lõpetajatest.***

efekti. Tehkem läbi üks ülilihtne optimeerimisülesanne. Oletame, et meil on 100 õpilast, kellest 10 on 100pallisel tasemel ning ülejäänute skoor on 60. Selles ülesandes on meil ressursse – näiteks õpetajate tööaega – ainult üheks valikuks: kas tõsta eliidi taset 30 palli või ülejäänutel 5 punkti võrra. Küllap paljude esimene aje oleks panustada eliidile. Ometigi, tehke rehkendus läbi ja näete, et tavalisele õpilasele panustamine annab kokkuvõttes poole parema tulemuse. Umbes samamoodi arutades peaksime leidma tee hariduse edendamiseks kõigis koolides. Oleks naiivne mõelda, et vastus oleks vaid rohkemas rahas või eliidile veelgi paremate tingimuste loomises. Raha kulutame juba praegu üldharidusele tuntavalt üle Euroopa keskmise, aga ilmselt valesse kohta – vähemalt kurtmised õpetajate palga üle viitavad küll sellele.

Endiselt pole selget lahendust leidnud arutelu meie koolihariduse kvaliteedi asjus. Ühelt poolt oleme PISA-võistluses

kõrgel kohal, teisalt on aga õpilaste endi rahulolu kooliga madal. Nüüdseks on juba jõutud isegi selliste arvamusalvusteni, et – nii nagu teisteski PISA teste edukalt tegevates maades – kooliskäimise ebameeldivus ongi normaalne ja loomulik. Nagu iga probleemi puhul pole siin samuti üht lihtsat lahendust ega seisukohta. Ent Švejk'i juttudest tuttav „Lõuad pidada ja edasi teenida!“ pole kuidagi sobilik lahendus. Vähemalt juhul kui loodame koolilõpetajatest iseseisvalt mõtlemaid ja empaatilisi inimesi.

Näiteks algatus Huvitav Kool on üks rada parema koolisüsteemini. Ka siin on oma piirid ees. Võrdluseks võib tuua Gallupi rahvusvahelise uuringu (2011–2012), kuidas inimesed end töökohal tunnevad. Eesti puhul tõdeti, et 14 protsenti töötajatest on oma tööga rahul, 66 protsenti lohisevad lihtsalt kaasa ning 20 protsenti vihkavad nii tööd kui ka ülemusi. Üks võimalus uuringu tõlgendamiseks on, et kõik on koolisüsteemi süü. Teise võimaluse järgi on need inimesed juba n-ö loodusest antult sellised. Sellisel juhul oleks ka kooli huvitava(ma)ks muutmisel selged piirid ees. Uuringu autorid jälgisid erilise hoolega rahulolevate ja rahulolematute vahet. Prooviti anda ka soovitusi, kuidas rahulolijate osakaalu suurendada ning rahulolematute osa vähendada. Küllap peaks koolisüsteemis sama loogikat jälgima. Kardetavasti ei suudeta õppimist iga õpilase jaoks ja igas tunnis huvitavaks muuta – aga selles suunas peaks liikuma.

Lapsevanemate jaoks on koolisüsteem väga suur ja aeglane laev. Nad ei jõua lõpmatuseeni tulemusi oodata. Nende laps on konkreetsel aastal kooli minemas ning suure ja haaramatu riigimasina pööramise asemel tahavad nad, et just nende laps saaks haridust humaanses keskkonnas. Koolinõukogude moodustamine, arenguestlused ja mitmed teised sammud on küll kasvatanud lastevanemate kaasrääkimise võimalust. Aga ometi näitab väga erinevate suunitlustega erakoolide aktiivne loomine, et nii arenguruumi kui ka ideid jätkub.

Viimaste koalitsiooniläbirääkimiste ajal süüdistati valitsuserakondi Exceli kuritarvitamises. Toona jäid need süüdistused ebamääraseks ja isegi arusaamatuteks. Kui tahetakse palju asju saada, ja nende tõttu tuleb teha ebaseaduslikke maksude tõstmise tööd, siis ei saa ilma Excelita kuidagi toime. Muidu lubatakse valijatele maad ja taevad kokku (nojah, eks seda ju tehti) ning siis ärgatakse järgmisel hommikul kohutava pohmelliga. Ilma arvepidamiseta ei saa siin kuidagi.

Nende etteheidete tõeline mõte oli aga see, kuhu on suunatud valitsuse energia ja plaanide teravik. Tulude-kulude liitmisest ei piisa, olulised on ka kvalitatiivsed arengusammud. Sedasama näeme palju väiksemas mõõtkavas ka hariduse puhul. Haridusministri ristsõda erakoolide vastu lähtub lihtsast loogikast: eelarvest tuleb üks kulurida maha saada. Et koos

pesuveega visatakse välja ka laps, tundub teisejärguline. Mis toob meid tagasi mõõtmise juurde. Paljusid asju me ei oska mõõta, kuid sellegipoolest need nähtused on olemas. Aga kui pole mõõtmistulemust, numbrit, siis pole ka midagi Excelisse panna. Millest on kahju, sest Excel on väga hea tööriist. Aga hakkama saama peame ka siis, kui õiget tabelit ja õiget numbrit pole käepärast. Loomulikult on see palju ebamugavam ja ebatäpsem. Aga palju hullem on see, kui püüame teha nagu, nagu kogu maailm mahukski ära Excelisse ning kõike väljaspool asuvat lihtsalt pole olemas. Miski oluline läheb kaduma, ja enamasti murrab see miski ennast nagu maa-alune jõgi ühel hetkel taas välja Exceli tabelitesse. Kui see juhtub, ei maksaks tabelarvutust süüdistada, vaid ikka iseennast. Kuigi sageli on hilja, võiks vähemalt tagantjärele mõelda, mis Exceliga viltu läks.